

NICOLAE PANĂ

E-AGORA

**COMUNITĂȚILE VIRTUALE –
RISURI ȘI VULNERABILITĂȚI LEGALE**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

PREFAȚĂ¹

“O piața – Agora - în care să între toți cetățenii care trebuie să participe la viața cetății” (Rousseau), acesta era dezideratul democrației directe, considerată de unii filosofi ca fiind singura organizare politico-socială în care

---

¹ Prezenta lucrare este o parte din cercetare pe care autorul o derulează în domeniul științelor sociale și are ca obiect înțelegerea și perfectarea E-Agora: viața cetății transpusă în lumea virtuală. Demersurile au fost începute în teza de doctorat susținută în limba spaniolă la Universitatea Carlos III din Madrid sub titlul: *E-agera – Impactul noilor tehnologii asupra dezvoltării dreptului. Participarea electronică directă a cetățeanului la procesul legislativ*; și continuate cu proiectul de cercetare postdoctorală din cadrul Academiei de Studii Economice din București sub titlul: *Fenomenul juridic în contextul globalizării. Rolul inteligenței artificiale în globalizarea democrației, riscuri diverse și vulnerabilități legale*. Astfel, pentru o mai bună corelare cu ritmul dat de avansul tehnologic și având în vedere faptul că domeniul este unul cu grad ridicat de noutate, autorul a ales să traducă din limba spaniolă, să revizuiască și să completeze pe alocuri varianta în limba română pentru publicul vorbitor de limba română, cercetările anterioare. Pentru cei interesați de subiectele propuse, vom pune la dispoziție și celelalte volume ale demersului nostru privind E-Agora: Premisele democrației participative în era digitalizării, Guvernarea electronică versus administrația electronică, Drepturi fundamentale în era digitalizării, Comunitățile virtuale ca fenomen juridic. Aparatul critic este la nivelul anilor 2014-2019, interval în care s-au derulat cercetările din cadrul școlii doctorale, urmând ca în perioada următoare acesta să fie actualizat și completat în reeditări ale lucrărilor prezentate. Autorul a ales ca Prefața și Concluziile lucrărilor să se repete în fiecare dintre acestea cu scopul ca cititorul care alege una dintre lucrări să fie informat despre rezumatul celorlalte, dar și în ideea promovării acestora ca întreg.

cetățeanului îi sunt respectate drepturile și libertățile și care are ca finalitate fericirea socială a acestuia.

Democrația și rolul individului în societate este o temă care a preocupat juriștii, filosofii și sociologii de-a lungul istoriei, în toate încercările lor de a găsi formula îmbinării optime a puterii statale cu interesul individual și cel social.

Scopul prezentei lucrări este de a analiza și compara modelul antic al democrației directe cu actualul context socio-politic în care noile tehnologii deschid oportunități de comunicare și participare cetățenească nebănuite. World Wide Web reprezintă un spațiu nou, o nouă o „piață” – E-ágora – suficient de mare, astfel încât oricare cetățean al acestei lumi să poată participa în timp real și în mod efectiv la viața cetății „globale”.

Pornind de la ideea că noile tehnologii pot influența profund și radical procesul legislativ, în sensul de a așeza individul în prim plan și de a trece în plan secund partidele și organizațiile politice clasice, se încearcă redefinirea conceptului „ágora”, privit ca laitmotivul democrației originale și originare. Prin raportare la "satul global" (aldea global) și la infinitatea spațiului virtual, se propune inaugurarea pieței virtuale a cetățenilor planetei, interconectați permanent prin noile tehnologii, care exprimă concomitent și conștient opinii și propuneri, denumită E-ágora. Însă, pentru a materializa acest concept, trebuie redefinite mecanismele și regulile de funcționare ale proceselor legislative.

Ágora văzută ca o instituție a dreptului sau, mai exact, a istoriei dreptului natural, a fost înțeleasă ca locul fizic în care se luau decizii, ca o reprezentare a ideii de democrație contemporană. Indiferent de parcursul istoric al

conceptului, el sintetizează ideea de participare la procesul legislativ, fie directă, fie prin reprezentare.

Alăturând conceptele clasice noilor realități sociale, prezenta lucrare analizează și expune transformările ce redefinesc rolul politic al individului în societate și în procesul legislativ. Având în vedere influența incontestabilă a tehnologiei contemporane atât asupra comportamentului uman cât și asupra proceselor cognitive individuale, nu putem ignora posibilitățile pe care aceasta le oferă cetățenilor pentru a reorganiza mecanismele de elaborare și adoptare a politicilor publice. Referitor la impactul noilor tehnologii asupra societății, în ansamblu, și asupra indivizilor, în particular, nu putem afirma că există o opinie unitară, ideile se împart într-o serie de orizonturi paralele fără puncte de congruență unanim acceptate, care vor fi validate sau demontate în viitor, când efectele vor fi clare și vor putea fi studiate.

Ágora vs. E-ágora. Așa cum Ágora antică dispunea de două funcții, aceea de piață fizică în care se întâlneau cetățenii dar și un mod de corelare și amalgamare a opiniei publice în acte normative aplicabile erga omnes, la fel E-ágora converge spre o idealizare a opiniei publice care are printre finalități și pe aceea de a forma opinii, crezuri și, într-un final, acte juridice.

În ceea ce privește explicarea termenilor propuși, prin prisma manifestării politice a indivizilor, considerăm sinonimia următoare ca fiind definitorie: ágora reprezintă comunitățile off line iar e-ágora reprezintă manifestarea comunităților offline în mediul online. Trebuie evidențiat faptul că diversitatea comunităților online depășește orice modalitate de organizare a comunităților offline, în contextul în care tehnologia face ca modul de interacțiune

offline să fie incomparabil mai lent, mai neproductiv și segregat (în sensul că produce diferențe majore între membrii comunității).

O a doua analiză este aceea a izvorului generator de discuții. În acest sens, am pornit de la necesitatea primordială a dialogului și a dialogării. Ființa umană poartă un dialog în cazuri specifice: socializare sau justificare. Socializare este modul în care o persoană înțelege să abordeze o altă persoană sau un grup pentru a-și satisface nevoia de comunicare iar justificarea reprezintă răspunsul oferit de interlocutor, cel care este subiectul socializării. Fără a intra într-o trecere în revistă a termenilor și fără a relua teme deja dezbătute în literatura de specialitate, putem concluziona ca ordinea de zi în Ágora este aceeași ca cea reprezentată de dialogurile purtate în E-ágora: factorii determinanți sunt aceiași iar concluziile nu pot fi în esență de altă natură. Acestea fiind spuse, ne întrebăm dacă există, cu adevărat, ceva nou în rolul și locul acestor două instituții în viața comunităților.

În ceea ce privește alăturarea celor două concepte, participarea și democrația, care a condus la definirea unui nou tip de democrație, respectiv democrația participativă, aceasta a fost determinată de nevoia validării deciziei colective. Participarea individului la viața comunității off-line validează rolul său social, iar participarea sa în cadrul comunităților virtuale validează scopul și obiectivele acestora, dând forță opiniilor exprimate și avalizând poziționări publice vis-a-vis de subiecte de interes pentru societate în ansamblul ei.

Plecând de la cele menționate anterior, am putea sintetiza această lucrare în următoarele cuvinte și sintagme cheie: dreptul ca fenomen, comunicare, comunități offline,

ágora, democrație, opinie, opinie publică, cutumă, dialog social, participare și reprezentare, majoritate, opinie publică determinantă, democrație participativă, comunități online, agregare, avans tehnologic, E-ágora.

ABSTRACT

"A public place - Ágora - the space where all the citizens who want to participate in the public life of the city should enter" (Rousseau), this was the desideratum of direct democracy, considered by some philosophers to be the only political and social organization capable to offer the necessary conditions to protect and respect the citizen's rights and freedoms, the ultimate goal of social happiness.

Democracy and the role of the individual in society is a theme that has been analyzed and dissected by lawyers, philosophers and sociologists throughout history, in their attempts to find the formula of optimal blending between state power and individual interest.

The aim of this paper is to analyze and compare the original model of direct democracy with the actual socio-political context, where new technologies open unexpected opportunities for communication and citizen participation. The World Wide Web represents a new space, a new "market" - E-ágora - big enough so that any citizen of this world can effectively participate, in real time, in the public life of the "global" city.

Starting from the idea that new technologies can deeply and radically influence the legislative process, by placing the individual person in the foreground and pushing back the parties and classical political organizations, we are trying to redefine the concept of „Ágora", regarded as the leitmotif of original democracy. In direct connection to the "global village" (aldeia global) and the infinity of

cyberspace, it is possible to inaugurate E-Ágora, the virtual place where all the citizens are permanently interconnected through technology, and simultaneously express conscious opinions and proposals. Materializing this concept impose redefining operational mechanisms and legislatives rules, in few words: redefine the legislative process.

Ágora, seen as an institution of law or, more precisely, of the history of natural law, was understood as the physical place where decisions were taken by majority, as an expression of the idea of democracy. Independent of the historical evolution, the concept synthesizes the idea of participation in the legislative process, either direct or by representation.

By joining classical concepts to new social realities, this paper analyzes and exposes the transformations that redefine the political role of the citizen, played in the society and in the legislative process. Given the indisputable influence of contemporary technology on both human behavior and individual cognitive processes, we cannot ignore the possibilities that it offers to citizens in order to reorganize the mechanisms of public policy making process. Regarding the impact of the new technologies on society or on individuals it is difficult to find a unitary opinion. The opinions on the subject are divided into a series of parallel horizons, without common points, the ideas will be validated or dismantled in the future, when the real effects will be studied.

Ágora vs. E-Ágora. Just as the ancient Ágora had two functions, the physical public place where all the citizens met, and a process of correlating and amalgamating public opinions in erga omnes applicable laws, so E-ágora

converges towards a representation of public opinion, a virtual place where opinions, beliefs and, ultimately, legal acts are formed.

Regarding the meaning of the proposed concepts, in terms of the political manifestation of individuals, we consider the following synonymy to be defining: *ágora* represents off-line communities and *e-Ágora* represents the manifestation of offline communities in the online environment. It should be emphasized that the diversity of online communities goes beyond any organizational form of offline communities. This situation is determined by the technological advance, which makes the offline interaction to appear as an incomparably slower way of communication, unproductive and segregative (meaning that it produces major differences among community members).

We consider necessary to analyse also the source of discussions. In this regard, we have started from the primordial necessity of dialogue. The human being carries out a dialogue in specific cases: socialization or justification. Socialization is the way a person understands to address another person or group, in order to satisfy the need of communication, and justification is the answer given by the interlocutor to a specific question, considered the subject of socialization. Without going into a process of explanation of the terms and without resuming topics already debated in the literature, we can conclude that the agenda in *Ágora* is the same as main topics of the dialogues carried out in *E-Ágora*: the determinants and the conclusions cannot be essentially of another kind. If that is said, we wonder if there really is something new in the role played by these two institutions in community life.

Regarding the association of the two concepts, participation and democracy, which led to the definition of a new type of democracy, called participative democracy; we consider that it was determined by the need to validate the collective decision. The participation of the individual in the off-line community's life validates his social role, at the same time that his participation in virtual communities validates their purpose and objectives, giving force to expressed opinions and endorsing public positions regarding the subjects of interest for the society, seen as a whole.

Starting from the above, we could synthesize this paper in the following words and key words: communication, offline communities, Ágora, democracy, opinion, public opinion, custom, social dialogue, participation and representation, majority, determinant public opinion, participative democracy, online communities, aggregation, technological advances, E-Ágora.

INTRODUCERE

Dialogul social precursor al comunităților virtuale

Avântul impresionant al tehnologiilor informaționale și de comunicare (TIC) a produs o dilemă profundă cu privire la impactul său asupra democrației². Impactul social a fost primul pas în direcția actuală dată de noile tehnologii, iar schimbările au avut loc la toate nivelurile societății, atât cultural, cât și economic, social și politic. În această lucrare încercăm să aflăm modul în care TIC-urile pot influența lumea comunităților offline și modul în care normele legale transformă o comunitate virtuală (online).

De la introducerea literaturii specifice, se poate observa că pozițiile se schimbă de la cea mai profundă încredere la suspiciunea cu privire la beneficiile vizibile, în multe cazuri, despre progresul pe care lumea virtuală l-ar aduce în noile forme de democrație.³

---

² HARRISON, T.; GUERRERO S., BURKE B.G.; BUCATAR M.; CRESSWELL A., HELBIG N.; HRDINOVÁ J.; PARDO T. (2011) „Open Government and E-Government: Democratic Challenges from a Public Value Perspective”, Centrul pentru Tehnologie în Guvern U/Albany.

³ BARBER, B. R. (1998) “Three scenarios for the future of technology and strong democracy”, Political Science Quarterly, Volumul 113, Numărul 4, pp. 573-589.

Bobbio își menține rezervele într-o viziune optimistă, dar naivă despre această incursiune a tehnologiei în democrație, spunând că:

„este infantilă ipoteza că viitoarea computocrație, așa cum a fost denumită, permite exercitarea democrației directe, adică oferă fiecărui cetățean posibilitatea de a-și transmite votul către un creier electronic. Judecând după legile care sunt adoptate în fiecare an în Italia, bunul cetățean ar trebui să fie chemat să își exprime votul cel puțin o dată pe zi. Participarea excesivă, produsă de fenomenul pe care Dahrendorf l-a numit, dezaprobându-l, cetățeanul total, poate avea ca efect saturarea politicii și creșterea apatiei electorale.”^{4 5}

Se poate accentua faptul că diverși autori au subliniat avantajele noilor tehnologii în ceea ce privește democrația, cum ar fi viteza comunicării prin internet, dominanța site-urilor de acces de către marile companii, răspândirea inegalității digitale în rândul maselor populare și oportunitatea unui control mai mare și a unei creșteri sociale din partea lumii politice.

---

⁴ BOBBIO, N. (1985) “*El futuro de la democracia*”, Editura Plaza y Janés, Barcelona, p. 33.

⁵ În original: “*es pueril la hipótesis de que la futura computocracia, como ha sido llamada, permita el ejercicio de la democracia directa, es decir, que dé a cada ciudadano la posibilidad de transmitir su voto a un cerebro electrónico. A juzgar por las leyes que son promulgadas cada año en Italia, el buen ciudadano debería ser llamado a manifestar su voto por lo menos una vez al día. El exceso de participación, que produce el fenómeno que Dahrendorf llamó, desaprobándolo, del ciudadano total, puede tener como efecto la saturación de la política y el aumento de la apatía electoral.*”

În acest fel, Barber⁶, Zambrano⁷ și Araya⁸ au convenit că *TIC-urile*, odată ce sunt folosite ca instrumente, pot fi utilizate în beneficiul și în detrimentul democrației, iar acestea vor fi supuse valorilor predominante ale societății, noțiunii de democrație, precum și a modului în care guvernul înțelege să se folosească de tehnologie.

De asemenea, Welp are un punct de vedere mai optimist, subliniind că:

„Aplicarea corespunzătoare a TIC-urilor în procesul democratic deschide o serie întreagă de potențialități, permițând un control mai mare asupra conducătorilor, o transparență mai mare și o participare mai mare a cetățenilor.”^{9 10}

---

⁶ BARBER, B. R. (1998) “Three scenarios for the future of technology and strong democracy”, *Political Science Quarterly*, Volumul 113, Numărul 4, p. 573-589.

⁷ ZAMBRANO, R. (2011) “Nuevas tecnologías y gobernabilidad democrática: ¿Hacia una participación más inclusiva?”, în “Tecnología y participación ciudadana en la construcción democrática”, Institutul de Participare Electorală și Cetățeană, p. 145.

⁸ ARAYA MORENO, E. (2007) “Problemas y perspectivas de la democracia en América Latina: las posibilidades de la democracia electrónica en el ámbito local”, *Alegeri*, ISSN 1994-5272, Nr. 7, pp. 67-115.

⁹ WELP, Y. (2008) “América Latina en la era del gobierno electrónico. Análisis de la introducción de nuevas tecnologías para la mejora de la democracia y el gobierno”, în *Revista del CLAD Reforma y Democracia*, Nr. 41, pp. 173-192.

¹⁰ În original: “la adecuada aplicación de las TIC’s al proceso democrático abre toda una serie de potencialidades, permitiendo un mayor control sobre los gobernantes, mayor transparencia y mayor participación ciudadana”.

Suntem conștienți de nașterea unor concepte precum „*guvernarea electronică și democrația digitală*” datorită progreselor notabile recunoscute în TIC-uri în ultima vreme și introducerii acestora în administrația publică centrală și în politicile publice.

„Guvernul electronic se referă la utilizarea TIC-urilor pentru proceduri administrative, în scopul de a îmbunătăți eficiența și calitatea serviciilor furnizate de administrația publică cetățeanului.

Democrația digitală depășește guvernarea electronică și se concentrează mai degrabă pe aspectul administrativ, cuprinzând și aplicarea TIC-urilor la alte aspecte ale procesului democratic. Democrația digitală este susținută de un set larg de instrumente tehnologice care permit interacțiuni între actori de natură radical diferită.”^{11 12}

Descriem democrația digitală ca fiind:

„Utilizarea mijloacelor electronice de comunicare care permite cetățenilor să controleze responsabilitatea legiuitorilor și a politicienilor

---

¹¹ CALDERÓN, C. (2012) “Capítulo 2: Por qué un Gobierno Abierto”, en Concha, G.; Naser A. (Eds.) “El desafío hacia el gobierno abierto en la hora de la igualdad”, Editura CEPAL, p. 27.

¹² În original: “El gobierno electrónico se refiere a la utilización de las TIC’s para procedimientos administrativos con el objeto de mejorar la eficiencia y la calidad de los servicios que presta la administración pública al ciudadano. La democracia digital va más allá del gobierno electrónico y centra más bien en la faz administrativa, abarcando también la aplicación de las TIC’s a otros aspectos del proceso democrático. La democracia digital se sustenta en un conjunto amplio de herramientas tecnológicas que permiten interacciones entre actores de naturaleza radicalmente diversa.”

*asupra acțiunilor lor în sfera publică, fie prin consolidarea transparenței procesului politic, îmbunătățirea calității instanțelor formarea de opinie sau participarea sporită a cetățenilor la procesul decizional.*¹³

Prin urmare, democrația digitală oferă diverse beneficii democrației: acces ridicat la informații publice pentru cetățean, oportunitatea de a consulta site-urile publice și paginile de internet ale administrației și dialog constant între cetățeni și conducători.¹⁴

TIC-urile produc multe oportunități pentru democrație, consolidează transparența și fac participarea cetățenilor esențială în procesul legislativ.¹⁵ Transparența este cel mai amplu și cel mai neechivoc caracter al comunităților virtuale; niciun tip de colaborare cetățenească și de participare a publicului nu poate fi atât de benefic și de eficient dacă nu este utilizată transparența lumii virtuale.

După cum se știe, democrația necesită o cetățenie activă și participare implicată, iar TIC-urile extind oportu-

---

¹³ KIES, R.; MENDEZ, F.; SCHMITTER, P.; TRECHSEL, A. H (2004) *“Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe”*, Comisia pentru libertățile și drepturile cetățenilor, justiție și afaceri interne a Parlamentului European în cadrul planului de lucru STOA 2001, p. 41.

¹⁴ ARAYA MORENO, E. (2007) *“Problemas y perspectivas de la democracia en América Latina: las posibilidades de la democracia electrónica en el ámbito local”*, Elecciones, ISSN 1994-5272, Nr. 7, pp. 67-115.

¹⁵ Cf. MENDEL, T. (2009) *“The Right to Information in Latin America. A Comparative Legal Survey”*, UNESCO Biroul Quito și Biroul Regional pentru Comunicare și Informare în America Latină și Caraibe, p.65.